

המכללה לביטחון לאומי
מחזור מ"ז, 2019-2020

קורס גישות ואסכולות

מטלת סיכום קורס
בנושא תופעת הגלובליזציה

מגישה: אל"ם נורית קדוש
מנחה אקדמי: דר' דורון נבות

מבוא – גלובליזציה מהי ?

בפתח הדיון בתופעת הגלובליזציה, אתייחס לאבחנה בין מילה (מונח), מושג ותופעה. **מונח**, זהו שם העצם, המילה כפי שהיא כיחידה בסיסית של השפה. המונח גלובליזציה לקוח מלטינית, GLOBUS – גלובוס, כדור, מונח המשמש לציון כדור הארץ. **מושג**, (CONCEPT), זוהי המשמעות של המילה, האופן שבו עושים שימוש בהקשרים רחבים ומגוונים והיא נתונה לפרשנות ולסובייקטיביות. יש הטוענים שמכיוון שהמשמעות של המושג פתוחה לפרשנות, עקרונית, אין גבול ליכולת האנושית לשנות את משמעותו בהתאם להקשר בו הוא נאמר, וכך גם לייצר מושגים חדשים המשקפים את הבנתנו את העולם. ככל שהעולם נעשה סבוך יותר, כך מוחנו "יודע" לייצר מושגים, פירושים ותובנות חדשות ורלוונטיות להבנה ופעולה בעולם דינאמי והמשתנה בקצב מסחרר (לניר, 2013, "פנקס הכיס של השועל").

תופעה, זהו האופן שבו היא באה לידי ביטוי בעולם. אם כך, גלובליזציה, היא התרחבות, האצה והעמקה של הקשרים התרבותיים והכלכליים בין מדינות, חברות ויחידים באופן היוצר שילוב של כלכלות, תרבויות ותנועות פוליטיות מכל העולם. מצב זה הביא ליחסי תלות הדדית בין חברות שונות, ללא קשר לאופי היחסים ביניהן (ויקיפדיה, ערך: גלובליזציה). הסוציולוג והפילוסוף עמנואל ולרשטיין, טוען כי מקור הגלובליזציה בתקופות קודמות: האימפריה הרומית, בסוף המאה התשע עשרה, ואף בגילוי אמריקה, "העולם החדש" בשנת 1492 (ויקיפדיה, ערך: עמנואל ולרשטיין). מנגד, יש הטוענים כי הגלובליזציה 'חדשה' יחסית ונסמכת על התקדמות הטכנולוגיה.

1. ניתוח הספרים "המרד נגד הגלובליזציה" ו "21 מחשבות על המאה ה-21"

בעבודה ינתח ספרו של נדב איל "המרד נגד הגלובליזציה" (2018), מכיוון שהוא משקף סקירה נרחבת, עדכנית, מפוכחת במידה וזכר מצוין לדיון וחשיבה ביקורתית על תופעת הגלובליזציה. בעבודה ינתח גם ספרו של יובל נח הררי "21 מחשבות על המאה ה-21" (2018), וזאת לאור העניין אותו אני מוצאת בתחומי הטכנולוגיה, העתידנות וההשפעות על ההווה, כחלק מתפקידי בשנים האחרונות בזרוע היבשה, החטיבה הטכנולוגית ליבשה (חט"ל). קראתי אותו בשנית תוך כדי הקורס "גישות ואסכולות" בשל הרצון לבחון את הספר 'במשקפיים' מעט רחבות יותר.

2. מחבר הספר "המרד נגד הגלובליזציה" והאופן בו הוא מגדיר ומתאר גלובליזציה

נדב איל ממשיג גלובליזציה באופן הרחב ביותר שניתן, על מרבית מאפייניה. למרות שהוא כותב "אין פה יומרה לתאר תיאור מלא את הגלובליזציה(...)", הוא מתייחס למאפיינים רבים, החל מהמאפיינים הכלכליים: סחר בינלאומי, המשבר הכלכלי ב-2008, משבר הפליטים הבינלאומי, דרך מאפיינים מדיניים-פוליטיים: הבחירות בארה"ב, השפעת השינויים הדמוגרפיים וירידת שעורי הילודה בעולם ועד למאפיינים טכנולוגיים-תרבותיים, טרור ופונדמנטליזם, אם כי, בנושא הטכנולוגיה הוא 'נוגע' לדעתי מעט באופן יחסי, ורק בפרקים האחרונים שבספר. הוא מתאר גלובליזציה וכבר בראשית ספרו, הוא מתמקד בצד החברתי-כלכלי: "גלובליזציה היא התחזקות דרמטית של קשרי גומלין בינלאומיים" ואף "הרחבת, האצה והעמקה של קשרי גומלין ויחסים חברתיים בין מדינות, תרבויות ואינדיבידואלים" (איל, 2018, עמ' 33). הוא מתאר את הגלובליזציה על בסיס מידע ממחקרים ונתונים סטטיסטיים וכן מתוך העולה מסיפורים אישיים ואתגריהם של אנשים שפגש בעשור החולף. יש בכך מן הסובייקטיביות

והשיקוף בעקיפין של משמעות, מאפייני ואתגרי הגלובליזציה, מה גם שהוא מציין בפתח הספר כי הוא הגיע לשליחות עיתונאית בלונדון, וכך החל לגבש את המידע והתובנות בנושא. "בני האדם הם אלה שבחרים לכתוב את הסיפור של הגלובליזציה (...). הספר הזה הוא ניסיון להקשיב להם." (איל, 2018, עמ' 21).

ניתן לומר כי בכך, הוא משלב בין שתי גישות, כפי שנלמדו בקורס. האחת, היא גישתו של הפילוסוף דה-קארט, הרציונליזם, בגישה הדדוקטיבית – המקישה מן הכלל אל הפרט, בכך שהוא מקיש מתוך מחקרים מקיפים שנערכו וכן נתונים סטטיסטיים, לעצם תופעת הגלובליזציה. והשנייה, היא גישתו של הפילוסוף דיויד יום, האמפריציזם, בגישה האינדוקטיבית – המקישה מן הפרט אל הכלל, בכך שהוא עושה שימוש בסיפורים אישיים, מקרים "בודדים", של הפרט, ומהם, מגבש את תמונת המצב ומסקנותיו לגבי תופעת הגלובליזציה.

איל השתמש לא אחת בציטוטים של מרין לה פן, מנהיגת מפלגת הימין הקיצוני הצרפתית: "אנו חיים בעולם שבו הגלובליזציה, שהיא אידאולוגיה, שכחה ודחקה לשוליים את האנשים, אינטרסים של אנשים, חלומותיהם ושאיופיהם" (איל, 2018, עמ' 15).

הפרדיגמה המשמשת אותו בהמשגת גלובליזציה, הינה פרדיגמה פלורליסטית, בכך שהוא אינו מצביע על גורם אחד, יחיד ומרכזי בתופעת הגלובליזציה. ישנו ריבוי גורמים המשפיעים על הגלובליזציה.

איל מדגיש את אי-השוויון, הצורך בחירות, הערכים והאידאות. זאת, תוך שימוש בראיונות ובנתונים סטטיסטיים/סקרים, דבר המצביע על כך שהוא עושה שימוש בפלורליזם כפרדיגמה מחקרית, הנותנת לכלים הללו, לגיטימציה כאמצעי להוכחת השערותיו בנושא. הוא מתייחס לאובדן כוחה של המדינה, המספקת כר נרחב לצמיחת רדיקליות, פשיעה, והפונדמנטליזם על עקרונותיו הדתיים כ'חרב להשכיר'.

הוא סוקר את השלכות המשבר הכלכלי והפגיעה במעמד הפועלים, שכונות העוני במדינות ארצות הברית השונות (דטרויט, משיגן) מנקודת מבט כלכלית. "הכול ענין של היצע וביקוש" (משבר כניסת האופיום בארצות הברית לדוגמא, המונע על ידי ביקוש של המכורים והיצע המונע על ידי חברות התרופות) והיעילות הכלכלית המשפיעה.

ניתן לומר כי נדב איל כותב את ספרו בראי הגישה הניאו-פלורליסטית, משום שלצד השיקוף של ריבוי הגורמים המשפיעים, הוא מדגיש את חוסר השוויון העמוק, את פערי השכר והמעמדות ואת הקבוצות החזקות כמשפיעות על כך בתחומים רבים. הוא מתייחס לקדמה – התקדמות מדעית, פילוסופית וכלכלית, החיונית לאנושות, ולכך שללא נאורות, מחשבה ומדע חופשיים, לא יתקיים מרחב פוליטי או כלכלי המאפשר קשרי גומלין בינלאומיים וחופשיים.

נדב איל מתאר את הגלובליזציה ומשקף את מורכבותה, במיוחד בעת הזו.

הוא מיטיב להתייחס ליתרונות שמביאה הגלובליזציה, טוען בשבחה, בין היתר הודות לצמצום מספר העניים בעולם, אך ביתר שאת לחולשותיה ולחסרונותיה, לעוולות ולפגיעה, בעיקר במעמד הביניים בעולם. הוא מתייחס לחשיבות המנהיגות, בתוך כך, מרחיב על דגן שיאופינג, "רק מנהיג אחד במאה ה-20 קיבל מדינה מפגרת וענייה והחזיר מעצמת על (...)" (איל, 2018, עמ' 44). כמו כן, הוא מדגיש את יתרונות התפתחות התיעוש ואזורי הסחר החופשי.

בצדדים האפלים של הגלובליזציה הוא מתייחס לניצול ולשעבוד, ולזיהום הנוראי "בסין לנשום זה גורם סיכון לילדים" (איל, 2018, עמ' 61), הסמארטפונים והעבדות שהיא מביאה במכרות הקולטן בקונגו ועוד.

"גלובליזציה איננה תופעה "טבעית", היא לא "מצעד הקדמה (...); היא יצירה פוליטית-כלכלית. לא מובנת מאליה ורחוקה מהדימויים הוורודים המסוים את סודותיה" (איל, 2018, עמ' 42). בהיבט הפוליטי-חברתי, איל מצביע על היחלשותה של המדינה ביכולתה להשפיע על המציאות, וזאת לאור העובדה ששער המטבע, תנועת הון, השפעה תרבותית ועוד, כל אלו נקבעים הרחק מהפוליטיקאים המדינתיים. זאת, בשונה למשל מהאופן שבו רואה זאת אסף שגיב בקטע הקריאה שקראנו מספרו "גלובליזציה כתב הגנה" (שגיב, 2004, עמ' 69-35), בו הוא מתאר את הגלובליזציה על צדדיה החיוביים, הן בהיבט התרומה של כלכלת השוק הגלובלית לצמצום הפערים בין האומות העשירות למדינות המתפתחות, לכך שהגלובליזציה מאפשרת למיליארדי בני אדם חיי כבוד, רווחה ואף חירות, והן לכך שהמדינה הריבונית מוסיפה למלא תפקיד מרכזי בסדר העולמי.

יחסו של איל לגלובליזציה באופן עקרוני חיובי, אך אמביוולנטי, בליווי חשש עז מהעתיד להתרחש לולא רגולציה או עקרונות מוסר. לטענתו "הגלובליזציה שיפרה דרמטית את מצבם הפיזי של בני האדם אך השפיעה בדרכים מגוונות ובלתי שוות על קהילות אנושיות, בונה בהתמדה את זרעי המרד נגדה" (איל, 2018, עמ' 15). לטענתו, אין יכולת לבחור שלא להיות חלק מהתופעה הגלובלית בעולם (למעט הדוגמה של קוריאה הצפונית).

יחד עם זאת, ישנן תופעות ודוגמאות שתיאור איל בספרו, שאינן 'מתיישבות' עם הגישה הפלורליסטית, לדוגמה, כיצד מסביר נדב איל את "מדיניות הילד היחיד" של סין שכללה איסור על זוגות בעיר ללדת יותר מילד אחד, לרבות עונשים חמורים, מאסר והפלות? כיצד מדיניות של הנדסה חברתית "מסבירה" גלובליזציה בראי פלורליסטי של ערכים, אידאות? אך אין בפיו "פתרון קסם" או "תובנת זהב" בדמות תאוריה חדשה ו"ומפתיעה" אשר תפתור את העתיד להתרחש עלינו, אם לא ננהג "באחריות" כפי שתיאר את עידן האחריות והצורך במנהיגות אחראית.

לאחר ניתוח "הלב הפתוח" שאיל ערך לתופעת הגלובליזציה, באופן רחב, מקיף ומאוד מעניין, ציפיתי לתובנות נוקבות יותר, ובעיקר, המלצות כיצד להתמודד עם התופעה ואף אולי ייצור פרדיגמה חדשה, ולא רק בבחינה "הכול טוב והכול גרוע". גם נח-הררי בוחר להמשיג גלובליזציה באופן רחב, אך הוא בוחר לתת דגש ולהתמקד בראש ובראשונה במשבר הטכנולוגי, ולאחריו או אולי במקביל, המשבר הפוליטי-אידאולוגי ויתר ההשפעות הרחבות, הנוספות, כדוגמת הלאומיות, הדת, ההגירה, העבודה ועוד. יובל נח הררי ממשיג גלובליזציה והמתרחש בעידן הנוכחי, בהתבססות בעיקר על התובנות שלו ודעותיו האישיות, לרבות דוגמאות מחייו האישיים, ופחות על נתונים מדעיים מבוססים. נראה היה כי הפרדיגמה המניעה את יובל נח הררי בכתבתו, הינה פרדיגמה פלורליסטית. החל מהאופן שבו בנוי וערוך הספר - מבנה, תוכן העניינים והפרקים המרכיבים את הספר, דרך ניתוח תמונת המצב הנוכחית ב'משקפיים' פלורליסטיות ועד להשערות וחיזוי העתיד והאופן שבו כל מרכיב, ישפיע על העולם.

חלוקת הספר למספר פרקים: האתגר הטכנולוגי, האתגר הפוליטי, האתגר הביטחוני (טרור, מלחמה), האתגר החברתי (דת, צדק וכו') ועצם הבחירה בהמשגה "אתגר", מכוונת לפרדיגמה פלורליסטית הבוחנת ומשקפת 'תפיסת עולם' של מורכבות ומגוון רחב של דעות/ גישות. עם זאת, במחשבה נוספת, ולאחר קריאה שנייה של הספר, ניתן לומר כי הפרדיגמה המובילה והמרכזית, אשר השפיעה על כתיבתו של יובל נח הררי, היא זו המרקסיסטית.

הדבר ניכר באופן מובהק כמעט בכלל המרכיבים באמצעותם הוא משקף את תמונת מצב נוכחית, המרכיבים הטכנולוגיים, הפוליטיים, הכלכליים, החברתיים וכיוב', וכן בכל השערותיו על העתיד להתרחש. הבחינה, שיקוף המצב הקיים והחזוי.

כבר בפתח ספרו, הסוקר את חלקיו השונים של הספר ואת עיקרי תפיסתו, כותב נח הררי כי "פילוסופים הם אנשים סבלניים, אבל המהנדסים סבלנים הרבה פחות והמשקיעים סבלנים פחות מכולם (...), כוחות השוק לא ימתונו בצייתנות אלפי שנים עד שנגבש דעה" (נח הררי, 2018, עמ' 15).

התייחסותו הינה מנקודת מבט כלכלית-טכנולוגית (מטריאליסטית), המתבססת על כך שקיים קונפליקט בין המעמד בעל האמצעים והטכנולוגיה ("הבורגנים") ובין אלו שחסרי אמצעים וטכנולוגיה ("מעמד הפועלים"). "בעשורים האחרונים שלט בפוליטיקה העולמית הסיפור הליברלי, האנושות מאבדת את אמונה בסיפור הזה, ונשאר מבלבלת ואובדת עצות דווקא כשהטכנולוגיה מציבה בפניה את האתגר הגדול ביותר בהיסטוריה" (נח הררי, 2018, עמ' 17).

נח הררי מתייחס לעלייה בבינה המלאכותית, לצד התקדמויות בביוטכנולוגיה, והן עשויות לאפשר לעשירים ל"תרגם" את יתרונם הכלכלי ליתרון ביולוגי, קניית טיפולים חדשניים להארכת חיים ולשדרוג יכולות גופניות ומוחיות, אשר יעלו כסף רב ואף עתידים לפצל את האנושות ל'קסטות' ביולוגיות. "החיבור בין שתי המהפכות הללו – ביו-הנדסה ובינה מלאכותית – עלול להביא לפיצול המין האנושי למעמד קטן של אנשי-על מצד אחד, והמוני סאפיינסים חסרי תועלת מצד שני. (...). וככל שהמונים יאבדו את חשיבותם הכלכלית (...). תאבד המדינה את התמריץ להשקיע בבריאות, בחינוך וברוחה שלהם." (נח הררי, 2018, עמ' 83).

לטענתו, המהפכה הטכנולוגית תדחק מיליארדי אנשים מחוץ למעגל העבודה ותיצור מעמד המוני חדש של בני אדם "חסרי תועלת" וללא ערך כלכלי, כך שגם בטענות אלו, הוא משקף את השפעת הטכנולוגיה על האבחנה בין מעמדות, העמקת העוני ופגיעה ביכולת העבודה וההשתכרות של האוכלוסייה. וכל זאת, בראי "הכוח" שנמצא בחומר, דהיינו, בטכנולוגיה. האלגוריתמים, כמקרה 'פרטי' בתוך יכולות הטכנולוגיה, ישפיעו על החברה, צורות השלטון וכיוב'. "במילים אחרות: הדמוקרטיה במתכונתה הנוכחית לא תוכל לשרוד את המיזוג בין הביוטק והאינפוטק. או שהדמוקרטיה תמציא עצמה מחדש, או שהיא תוחלף ע"י אלגוריתמים (...)" (נח הררי, 2018, עמ' 75-76).

גם כאשר הוא מתקדם בספר ומתייחס לתודעה האנושית, להתבוננות הפנימית וחשיבות המודעות למתרחש סביבנו, לצד לקיחת אחריות על החינוך של דור העתיד, הוא מסכם בהשפעת השתכללות הטכנולוגיה על האיום הגרעיני וערעור הסדר החברתי לאור כך, לצד התעתוע והקושי של בני האדם להתבונן במציאות "האלגוריתמים, הם שיחליטו עבורנו מי אנחנו, ומה כדאי שנדע על עצמנו". (נח הררי, 2018, עמ' 308).

3. ביקורות על ספרו של נדב איל

- א. ביקורת אשר פורסמה ב"ידיעות אחרונות", מוסף "7 לילות" בתאריך 8.6.2018, נכתבה על ידי שלי יחימוביץ.
- שלי יחימוביץ מאמצת גישה מחקרית דומה לשל נדב איל, ואף מגיעה למסקנה דומה מאוד, בדמות 'תיקון עמוק' הנדרש בחברה כדי להתמודד עם אתגרי הגלובליזציה. היא סוקרת בביקורתה בקצרה את הנושאים העיקריים עליהם כתב נדב איל בספרו ואף בוחרת להתייחס בגישה הפלורליסטית והניאו-ליבראלית, למגוון האתגרים והסכנות הטמונות ב"גלובליזציה בת ימינו".
- ב. ביקורת אשר פורסמה ב"הארץ" בתאריך 25.7.18, נכתבה על ידי דני גוטווין. גוטווין, ביקורתי יותר משלי יחימוביץ, וטוען ל"שמרניותו" של נדב איל, בכך שהוא "מתעלם" מתופעות פוליטיות וכלכליות מרכזיות בספרו. הוא מתייחס לספרו של נדב איל כאילו נכתב מפרדיגמה של אליטות שלטוניות והכוחות הפוליטיים המניעים את הגלובליזציה. אמנם הוא קושר זאת לנסיבות והשפעות כלכליות (משבר החוב הגדול של יוון, ההתעלמות מן הכלכלן יאניס וארופאקיס, אשר גיבש תכנית לפתרון המשבר הכלכלי ביוון הנגזרת מתיקון כשלי הגלובליזציה), אך הטענה המרכזית שלו הינה היעדר רצון פוליטי לתקן את כשלי הגלובליזציה.
- מביקורת של גוטווין על "שמרניותו" של נדב איל, עולה מתוך הכתוב, כי הוא מזדהה ואף מסכים עם חלקים מן הנכתב בספר, בדגש על מיפוי הפערים החברתיים-כלכליים של מעמד הביניים, היעדר רצון פוליטי לשינוי - "...פרשנותו של איל מנוגדת אמנם לכל הגיון פוליטי, אך אין היא טעות(...)" ולכן, על אף הביקורת בה נוקט גוטווין כלפי ספרו של איל, הרי שהוא, גוטווין, מאמץ גישה הדומה לשל איל, אך הוא משקף את הטיעונים והנימוקים לכך, באמצעות גישה 'הנראית' שונה.
4. בחרתי לנסות ולבחון את ספרו של נדב איל ואת הגלובליזציה המתוארת, בגישה הניאו-מוסדית, ובתוך כך, הגישה הניאו-מוסדית ההיסטורית.
- בגישה זו, ניתן דגש לימדינה, ובכך, הפעולות המתרחשות בעולם, מונעות לא רק מאינטרסים אישיים, אלא גם מאינטרסים של קיום והמשכיות המוסדות, בדגש על המדינה.
- על בסיס פרדיגמה זו, ניתן להתבונן על המתרחש בעולם, כפי שמתאר זאת נדב איל ו"להסביר" את התופעה בעיניים של 'שיווי משקל' והתגבשות של כללים וחוקים בין ה"שחקנים" בעולם (מדינאים, הציבור על בני המעמדות השונים, התאגידים, האליטות וכו'). אם המוסדות הם אלו המעצבים את הדעה של "השחקנים", על פי גישה זו, כל מדינה תפעל מתוך אמונה באינטרס הציבורי, של קידמה, התקדמות מדעית, פילוסופית וכלכלית, נאורות, מחשבה ומדע חופשי וכיוב', כהכרח להתקדמות בעידן הגלובלי, ובכך, ניתן יהיה לקיים קשרי גומלין בינלאומיים וחופשיים, על ידי מדינאים הנושאים באחריות לכך, תוך מיצוי מערכת אכיפת החוק, טיפוח 'מוסד' המשפחה, ובכך להתמודד עם משבר העבודה, עם הגדלת הילודה וכיוב'.
- בגישה זו, ניתן גם "להסביר" את החשש הגדול מההגירה והרצון של מדינות "לסגור את שעריהן" בפני מהגרים, שהרי המדינה על מוסדותיה, מבקשת לשמר שיווי משקל ב'שוק העבודה' כדוגמה, דבר אשר מתערער עם תופעת הגירה הולכת וגדלה.
- יחד עם זאת, אתקשה להסביר באמצעות הגישה הניאו-מוסדית ההיסטורית, כיצד הגלובליזציה ממשיכה "להתקיים", היות והגישה הניאו-מוסדית שמה את המדינה, על מוסדותיה במרכז, והרי

הגלובליזציה במהותה הינה הסרת גבולות, עד לכדי 'הפרטה' המבטלת את ערך הלאום ומחלישה את מוסדות המדינה. אלא אם אטען כי גם חברות ותעשיות המעוניינות לקיים מסחר תחת 'שוק חופשי' ומינימום התערבות ממשלתית, נסמכות על מוסדות המדינה השונים, המערכת הבנקאית או המשפטית כדוגמה, בכדי לקדם את עסקיהן במדינה ובעולם בראיה גלובלית.

אוסף ואטען בגישה הניאו-מוסדית, כי עם התפתחות והשתנות העולם, גם המוסדות המדינתיים עוברים תהליך של התאמה והסתגלות. הם פועלים בסביבה משתנה, דינאמית, בה פועלים כוחות "ישנים-חדשים", ובתוך כך, הגלובליזציה מהווה "משתנה" נוסף בתוך תהליך ההשתנות, לאור כניסתם של מוקדי כוח אחרים ונוספים אשר לא היו בעבר הרחוק. "המדינה אינה פועלת עוד במרחב פוליטי המאוכלס רק בישויות כדוגמתה (...). היא נדרשת להכיר בקיומם של מוקדי כוח אחרים (...). (שגיב, 2004, 51).

לדעתי, ה"מפץ" אשר תיאר בפתח ספרו נדב, אותו "פיצוץ" אדיר המנסה לברוא יקום פוליטי חדש מרסיסי העולם הישן", "מאיים" במידה מסוימת גם על החברה שלנו, נוכח מהפכת המידע והטרנספורמציה הדיגיטאלית. הרי מי שישלוט במידע וב-DATA, הוא זה שעתיד להשפיע ברמה הכלכלית-פוליטית-חברתית בראי הגלובליזציה. בספרו, טוען נדב איל כי הגלובליזציה איננה משהו "טבעי", או "מצעד הקדמה", אלא זוהי יצירה פוליטית-כלכלית, לא מובנת מאליה. (...) אם כך, מי או מיהם "בעלי העניין" המשפיעים מבחינה פוליטית-כלכלית ? ניתן לומר, כי הגלובליזציה הוא תהליך מתמשך, חיובי ואף הכרחי. אוסף ואציין כי להבנתי, כל רגולציה או ניסיון להכניס חסמים ומגבלות על תהליכי גלובליזציה, תהיה התערבות אשר עלולה להפר את המגמה הכללית החיובית של התהליך. יחד עם זאת, לא ניתן שלא להתייחס לפרדוקס שהגלובליזציה ובתוכה תיעוש היתר מייצרים, בכללם התחממות גלובלית ואיום על אוכלוסיות "אומללות" כדבריו של איל שהדגיש בתוך כך את תופעת הפונדמנטליזם, אשר הבנתנו את השפעתה המסוכנת בהינתן ולא תיבלם ותחסם, מחזקת את חשיבות הגלובליזציה. קיום שיח בוגר על יתרונות וחסרונות הגלובליזציה חייב לכלול התייחסות בולטת ונרחבת יותר ל"מה היה קורה אילולא הגלובליזציה".

לדבריו של דונלד רמספלד, שר ההגנה של ארצות הברית לשעבר אשר נאמרה בתשובה לשאלה של כתב נשק להשמדה המונית שמחזיק המשטר העיראקי, 12.2.2002, "כפי שאנחנו יודעים, יש דברים ידועים-ידועים – כלומר דברים שאנחנו יודעים שאנחנו יודעים. אנחנו גם יודעים שיש דברים לא ידועים-ידועים, כלומר אנו יודעים שיש כמה דברים שאיננו יודעים. אבל ישנם גם דברים לא ידועים-לא ידועים – אלה שאיננו יודעים שאנו לא יודעים אותם. (...) הדברים בקטגוריה אחרונה זו הם הקשים מכולם".

לאור כך, קיימת חשיבות לעסוק ב"איך", ו"בדרך אל" (...) ההתקדמות הגלובלית, תוך התייחסות לממד המתכתב עם המהפכה הטכנולוגית המתרחשת במלוא עוצמתה ומהווה 'מאיץ' לכל אתגר כלכלי, פוליטי, חברתי.

ביבליוגרפיה

1. איל נדב, (2018), "המרד נגד הגלובליזציה", משכל – הוצאה לאור מייסודן של ידיעות אחרונות וספרי חמד.
2. נח הררי יובל, (2018), "21 מחשבות על המאה ה-21", כנרת, זמורה ביתן, דביר-מוציאים לאור בע"מ.
3. שגיב אסף, (2004), "גלובליזציה כתב הגנה", תכלת, עמודים 35-69.
4. לניר צבי, (2013), "פנקס הכיס של השועל", מנדלי מוכר ספרים ברשת.
5. ויקיפדיה, ערך: גלובליזציה.
6. ויקיפדיה, ערך: עמנואל ולרשטיין.